

TANULMÁNYOK

EMBER GYŐZŐ

A MAGYAR KATONAI HATÁRŐRVIDÉK ÉS AZ OSZTRÁK ÁLLAMTANÁCS 1761—1768

Az 1761-ben szervezett osztrák államtanács magyarországi politikáját kutatva közelebbről megismertem a magyar katonai határvidék működését a jelzett években.

Amíg a határőrvidéket 1869 augusztusában fel nem oszlatták, a magyar és főleg az osztrák történetírás bőven foglalkozott vele. Többet és hasznosabbat tudhatott volna meg, ha az államtanács iratait, azok közül az ún. votumíveket használták volna. 1945 óta ezt már nem tehetik meg, mert a vidékre menekített anyag megsemmisült.

Az osztrák államtanács megszervezését Kaunitz államkancellár javasolta Mária Teréziának, még amikor a hétéves háború javában folyt, de kudarca már előre látható volt. Feladata a monarchia kormányzatának az átszervezése lett, amit Kaunitz irányított. Működését 1761 elején kezdte meg 3 miniszterrel, 3 tanácsossal és adminisztratív személyzettel.

Rangban felfelé haladva a 3 tanácsos és a 3 miniszter a következő volt: Anton Stupan báró, Ágidius Borié báró, Heinrich Blümegen gróf, Friedrich Wilhelm Haugwitz gróf, Leopold Daun gróf, Wenzel Kaunitz herceg, államkancellár.

Az államtanács az uralkodó tanácsadó testülete volt, más feladata nem lehetett. Kivétel volt ez alól Kaunitz, aki a külügyeket a maga számára tartotta fenn, de egyben a belügyeknek is a legtekintélyesebb irányítója maradt. Daun is megszegte a szabályt, az udvari haditanács de facto vezetésével.

Mária Terézia gondosan átnézte az államtanácstól hozzá érkezett javaslatokat, amelyeket nem mindig fogadott el, hanem a maga feje szerint is döntött.

József trónörökös részt vett az államtanács ülésein, Kaunitz és Borié hatása uralkodó korában is megmutatkozott rajta.

Magyar tagja az államtanácsnak Mária Terézia idejében nem volt. Tagjai közül Borié ismerte legjobban a magyarországi viszonyokat, a katonai határőrvidék kérdéseivel és ügyeivel ő foglalkozott a legtöbbit.

A levéltári jelzet a kérdéses votumív iktatószámát és évét, azaz levéltári helyét tünteti fel. A kommentár a kérdéses votumívhez fűződő magyarázat, pl. egy magyarra fordított szöveg idegen nyelvű eredetije, vagy bármilyen szöveg érthetőbbé tétele.

*

Az ország integritása

A magyar országgyűlések az ország különböző részeinek közigazgatási egyesítését (reinkorporáció) állandóan követelték, de az uralkodó következetesen ellenezte. Ezt az elutasító álláspontot az államtanács is a magáévá tette.

Amikor az 1764. évi országgyűlés rendjei a sérelmek és kívánságok között a viszsza-csatolást is felhozták, Stupan ezt a kérdést a legkényesebbek közé sorolta. Ez a pont, mondotta, a legfontosabbak közé tartozik, ebből közigazgatási és gazdasági szempontból egyaránt súlyos következmények származhatnak. Nyíltan természetesen nem utasították el a kérést, hanem jellemző, mindent mondó semmitmondással tértek ki előle: amennyiben a közjó megengedi, igyekezni fognak a rendeket megnyugtanni.¹

Borié azt vallotta, hogy a magyar igényeket ne szavakkal, hanem tettel szereljék le.²

Amikor 1761 elején Kaunitz rendszerbe foglalta ennek a politikának az alapveit, szabályként állapította meg, hogy a magyar királyság különálló részeit ne csatolják az anyaországhoz, a magyar befolyást ezekre a részekre mindenképpen akadályozzák meg, a monarchia egységesítését ezzel kezdjék, hogy az anyaországot azután annál könnyebben alakíthassák át.³

Ugyancsak az 1764-es országgyűlés alkalmából kelt ki Borié erélyesen a horvát bán javaslata ellen, aki azt indítványozta, hogy a varasdi határőrvidéket csatolják vissza Horvátországhoz. A javaslatot, írta, csírájában fojtsák el.⁴

Borié vissza akarta váltani a szepesi városokat, valamint két dalmát szigetet: Chersót és Vegliát a Zrínyi és Nádasdy iratok segítségével. Ezt nem tudta elérni.⁵

Célul tűzte ki, hogy az ország minél nagyobb területét kivonja a rendi befolyás alól. Ennek a nagyvonalú elgondolásnak egyik ága az a terv volt, hogy a horvát-szlavón határőrvidék folytatását az ország egész déli és keleti határvonalán építsék ki. Ennél a gondolatnál jelentős szerepet játszott a török és az orosz veszély. Az udvar a támadástól komolyan félt, a védekezésre a legmegbízhatóbb eszköznek a határőrség kiegészítését tartotta.⁶

A török támadás veszélye Boriét is aggasztotta, a délvidék megerősítésére részletes javaslatot készített.⁷

Borié elgondolásának másik ága az volt, hogy a határőrvidék polgári közigazgatás (provinciale) alól katonai igazgatás (militare) alá kerül, közvetlenül az udvar rendelkezési körébe.

A két ág együttes hatásának tulajdoníthatjuk, hogy az 1760-as években a bánáti és az erdélyi határőrséget megszervezték és a horvát-szlavónnal kötötték össze, egyben a Duna és a Tisza találkozásánál csajkás kerületet is életre hívtak a megszűntetett marosi és tiszai kerületek határőreiből. Borié nemcsak délen, hanem Máramarosban, sőt Lengyelországban és Szilézia felé is felvetette a határőrség gondolatát.⁸

1 Staatsrat (a továbbiakban: SR) 2743/1764.

2 SR 1027/1764.

3 SR 1903/1761.

4 SR 3079/1764.

5 SR 2451/1764., 2357/1764.

6 SR 842/1765.

7 SR 915/1761.

8 SR 266/1763., 500/1763., 236/1763., 665/1766., 1117/1766.

Az ország határőrvidékei

Erdély és a Bánát mellett a katonai határőrvidék volt a Mohács előtti Magyarország az a harmadik szerves része, amelynek teljes visszacsatolása a török kiűzése után elmaradt.

A katonai határvidék kialakulásának a XVI. és XVII. században, sőt még a XVIII-ban is, amíg a Bánát még török uralom alá tartozott, katonai oka és célja volt: védekezés a török támadással szemben. Ezért szerveztek határőrséget először Horvátországnak és Szlavóniának a török hódoltság alá nem került nyugati részében. Az 1699-ben kötött karlócai béke után, amikor a Bánát kivételével az ország egész területe felszabadult, a határőri szervezetet Szlavónia keleti részében, továbbá a Bánát nyugati és északi határa mentén is kiépítették. Az utóbbi két határőrvidéket, a tiszait és a marosit, a Bánát felszabadulása, az 1718-ban kötött passzarovici béke után, megszüntették, visszacsatolták Magyarországhoz. A horvátországi, valamint a Bánátig húzódó szlavóniai azonban megmaradt katonai kormányzat alatt.

A Bánátban már a visszafoglalás után megkezdődött a határőrség kibontakozása, nagyobb méretekben és sokkal rendszeresebben azonban csak az 1760-as években került sor a megszervezésére. Erdélyben az 1760-as évek első felében szervezték meg a határőrséget, korábban ilyen szervezete ennek az országrésznek nem volt. Különös gondot fordítottak az 1760-as években a régi, a horvátországi és a szlavóniai határőrvidékek fejlesztésére.

Megállapíthatjuk, hogy az 1760-as években új szakasza kezdődött a katonai határőrvidékek történetének. Ebben döntő szerepe volt az államtanácsnak, a tanácsadó testület Magyarországról vallott nézeteinek, a fentiekben már vázolt magyar politikájának, amelynek fő célja a monarchia egységének a biztosítása volt. E cél érdekében az államtanács arra törekedett, hogy Magyarország minél nagyobb területét kivonja a rendi befolyás, a magyar alkotmány érvénye alól.

Kétségtelen, hogy a rendi befolyás, a magyar alkotmány érvénye a katonai határőrvidéken volt a legteljesebb mértékben kizárva. A határőrvidékek teljesen ki voltak véve a polgári kormányzat (provinciale) alól, minden vonatkozásban katonai kormányzat (militare) alatt állván, közvetlenül az udvar rendelkezési körébe tartoztak, amely berendezésüket a maga elgondolása szerint akadálytalanul valósíthatta meg.

E körülménynek nem kis szerepe volt abban, hogy az államtanács annyira szorgalmazta a határőrvidékek és a határőrségek megszervezését azokban az országrészekben is, a Bánátban és Erdélyben, amelyek el voltak szakítva az anyaországtól, amelyekben a rendi befolyás, a magyar alkotmány érvénye jóval kisebb volt, mint a szűkebb Magyarországon, de azért megvolt.

Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, hogy az államtanácsot csak politikai szempontok, a monarchia egységének az érdekei vezérelték, amikor új határőrvidékek létesítését, a régiék továbbfejlesztését szorgalmazta. A katonai szempont, a határok védelme ellenséges támadással szemben, továbbra is jelentős szerepet játszott.

Ilyen támadás veszélye elsősorban dél és kelet felől, a török és az orosz birodalom részéről fenyegetett. Borié mindjárt az államtanács megalakulása után részletes javaslatot dolgozott ki a Délvidék megerősítésére a török ellen. A javaslat arról tanúskodott, hogy a török támadás veszélyét komolynak tartotta.⁹ Kelet felől tatár támadásról több ízben érkeztek riasztó hírek. Kaunitz 1766-ban egy újabb porosz háború lehetőségét vetette fel. Ebben az esetben, írta, nem lehet Magyarországból kivonni a teljes katonaságot. Legalább 30 000 embernek az országban kell maradnia.

9 SR 315/1761.

Emiatt helyeselte a szlavóniai határórség gyarapítását, de csak számbelileg, nem pedig területileg.¹⁰

Katonai és politikai megfontolások egyaránt arra indították az államtanácsot, hogy a katonai határőrvidékek kérdéseivel behatóan foglalkozzék, és eközben a határőrök részére a lehető legkedvezőbb létfeltételeket biztosítsa.

Az utóbbiakra vonatkozóan Kaunitz 3 fő elvet szögezett le. 1. A politika, írta votumában, és az uralkodó saját érdeke mindenképpen azt követeli meg, hogy a határőrök helyzetét, amennyire csak lehetséges, megkönnyítsék, és kivétel nélkül minden megterheléstől mentessé tegyék, hogy így más uralom alatt jobb és tűrhetőbb sorsot ne találhassanak, ami kivándorlásra csábíthatná őket. 2. A határőröknek azokat a szolgáltatásait, amelyek jogos panaszra okot nem adnak és ellátásukat nem rövidítik meg, sohase tekintsék kincstári jövedelemnek, hanem kizárólag és közvetlenül az ő javukra és ellátásuk javítására fordítsák. 3. A fenti elveket a határórség tudomására kell hozni, és meg kell győzni arról, hogy azok érvényesülnek is.¹¹

A következőkben áttekintjük, hogy a fentiekben vázolt államtanácsai politika elvei a gyakorlatban miként érvényesülnek a határórség egyes vidékein.

Minden határőrvidék a bécsi udvari haditanács főhatósága alá tartozott, és külön parancsnokkal rendelkezett. A határőrvidékeket ezredekre osztották, minden ezrednek is saját parancsnoka volt.

A horvátországi, a szlavóniai és a bánáti határőrvidékek zárt területeket alkottak, amelyeken csak határőrök éltek. Az erdélyi határőrvidéknek ezzel szemben nem volt elkülönült, zárt területe, a határőrök és a polgári lakosok helyzégei keveredtek egymással.

A két legrégebbi határőrvidék a horvátországi és a szlavóniai volt. A horvátországi nem is egy, hanem három különálló vidéket jelentett, a varasdit, a bánit és a károlyvárosit.

A varasdi a Dráva és a Száva között feküdt, Körös és Zágráb városoktól keletre. Két ezrede volt, a szentgyörgyi és a körösi.

A bánai a Szávától délre feküdt, a Kulpa és a Száva, valamint az országhatár között. Parancsnoka a bán volt, két ezrede az 1. és a 2. bánai.

A károlyvárosinak volt a legnagyobb területe, ugyancsak a Szávától délre, a Kulpától le a tengerpartig. Négy ezrede volt, a szluini, az ogulini, az otocsáci és a likai.

10 SR 2894/1766. A bécsi udvari kamara, az udvari haditanács, a magyar kancellária és báró Beck tábornok 1766. augusztus 28—29-én tartott közös tanácskozásukról tett előterjesztésükben a szlavóniai határőrvidék ügyeivel foglalkoztak. *Boridé*: A katonai kormányzat helytelenül cselekszik, amikor arra törekszik, hogy a határórségnek minél több területet szerezzen. Így az adóalapot gyengíti, amit nem szabad megengedni. A haditanácsnak a következőket kell meghagyni:

A határórség területén ne legyen műveletlen föld.

Passoc és Kamendin praediumokat népesítsék be, ültessenek erdőket, főleg eperfákat.

A Száva áradásait akadályozzák meg.

A földművelést javítsák.

A városokban a lakosság ne földműves, hanem iparos legyen.

Kaunitz: Magyarország védelme különös figyelmet érdemel. Új porosz háború esetén nem lehet Magyarországból kivonni a teljes katonaságot. 30 000 embernek legalább Magyarországon kell maradnia, ezek közül 15 000 rendes katona kell legyen. Ezek nem lehetnek németek, mert a magyar erődök a németek temetői. Emiatt helyesli a határórség gyarapítását, ha az számbelileg történik, nem pedig területileg, ami az országok szétforgácsolódását eredményezi és a népesség rovására van.

11 SR 1091/1768. Az udvari haditanács 1768. április 30-án kelt előterjesztésében a károlyvárosi határőrparancsnokság ügyeivel foglalkozott.

Boridé: Részletes véleményt terjeszt elő.

Kaunitz: A főelvek a következők:

1. Die Politique und das eigene allerhöchste Interesse allerdings erfordern, die Gränitzer überhaupt soviel nur immer thunlich zu erleichtern, und in einem von allen Bedrückungen ohne Ausnahme befreiten Stande dergestalt zu erhalten, dass sie unter einer andern Herrschaft nicht etwa ein besseres und leidentliches Schicksal finden, und also zu Emigrationen angereizt werden mögen.

2. Dass diejenigen Abgaben, welche von ihnen, ohne einige Ursache zu befugten Beschwerden zu geben, und ihren Nahrungsstand zu verkürzern, gehoben werden können, niemalen als ein Cameral-Revenu angesehen, sondern einzig und allein und unmittelbar zu ihren und ihres Nahrungs-Standes Besten angewendet werden.

3. Ezt tudtára kell adni a határórségnek és meg kell róla győzni.

A szlavóniai határőrvidék a varasdi és a báni folytatásaként vonult a Száva északi partján egészen a Dunáig, Péterváradig, illetve Belgrádig. Három ezrede volt, a gradiskai, a brodi és a pétervárad.

1764-ben — a magyar országgyűléssel kapcsolatos udvari tárgyalások során — a horvát bán azt javasolta, hogy a varasdi határőrvidéket csatolják vissza Magyarországhoz, továbbá hogy török háború esetén ő legyen a főparancsnok. Boriét felháborította ez a javaslat. Számomra, írta votumában, teljesen érthetetlen, hogy a magyar főtisztségek viselői miként képzelhetik, hogy az udvar olyan kevéssé ismeri a magyar ügyeket és lát beléjük, hogy javaslataik rejtett szándékait nem veszi észre. A bán mindkét kívánsága káros. Az elsőt már elutasították, a másodikat is csírájában kell elfojtani, mert ha az országgyűlés elé kerül, a magyar gondolkodásmód érvként fogja felhasználni.¹²

Stupan is ellenezte a varasdi határőrvidék visszacsatolását. A varasdi határőrök, írta, a legjobb katonák. A visszacsatolás esetén kivándorolnának, ami katonai és népesedési szempontból egyaránt káros lenne.¹³

A bánnak katonai szempontból tulajdonképpen igaza volt, amikor a varasdi határőrvidék visszacsatolását javasolta. Ez a határőrvidék eredetileg a belső-ausztriai tartományokat védte a kelet felől fenyegető török támadás ellen, abban az időben, amikor a török még benn volt az országban. A török kiűzése után támadása kelet felől már nem fenyegetett, a dél felől fenyegető veszély ellen elegendő védelmet biztosított a károlyvárosi, a báni és a szlavóniai határőrvidék, nem is szólva a bánátiról.

A varasdi határőrvidékre az 1760-as években már nem annyira katonai, hanem sokkal inkább politikai szempontból volt szükség, azért, hogy az udvar a magyar rendektől függetlenül fejleszthesse, tehesse az egységes monarchia részévé. Ebben az esetben az államtanács számára a politikai szempont sokkal fontosabb volt, mint a katonai. Magyarország számára a visszacsatolás lett volna a kívánatos, a monarchia számára azonban nem. Ami pedig a terület lakosságát illeti, számukra az volt az előnyösebb, ha határőrök maradnak, és nem lesznek földesúri jobbágyok, vagy nem hagyják el otthonukat, mint ahogy a tiszai és a marosi határőrvidék visszacsatolásakor sok ottani határőr tette.

Visszatérve e kis kitérő után a határőrséghez, mint a magyar vonatkozású ügyekben általában, ennél is Borié volt az államtanácsnak az a tagja, aki a legalaposabban, legrészletesebben foglalkozott vele, hogy milyen legyen a határőrvidékek berendezése.

Az udvari haditanács 1764. július 4-én kelt előterjesztésében foglalkozott a szlavón és a horvát határőrvidék helyzetével. Borié pontokba foglalta, hogy milyen intézkedéseket tart szükségesnek a határőrség viszonyainak a megjavítására.

1. A határőrvidéken lakó asszonyok számát is ki kell mutatni.
2. Ki kell mutatni a kereskedők, az iparosok és a cigányok számát. Az iparosokét mesterségek szerinti megoszlásban. Fel kell tüntetni, milyen iparos hiányzik.
3. Meg kell vizsgálni, nem lehetne-e a cigányokat letelepíteni.
4. Kimutatást kell készíteni a szabad községek lakosságáról.
5. A szabad községek számát a Száva mentén kell szaporítani, a kereskedés érdekében.
6. Jelentést kell készíteni az élelmezési és az ipari ellátottság növelésének lehetőségéről.
7. Mérnökök, elsősorban Fremaut, tegyenek javaslatot, hogyan lehetne a pétervárad kerületben a víz- és fahiányon segíteni, a telepítés érdekében.

12 SR 3079/1764.

13 SR 3092/1764.

8. Pahol praediumot a péterváradi kerületben be kell telepíteni.
9. A határőrvidéket egészen katonai igazgatás alá kell venni. A magánosok birtokait más helyen fekvő kamarai birtokokra kell átcserezni.
10. A határőr lovasságot nem csökkenteni, hanem növelni kell, hogy a rendes lovasságot lehessen idővel csökkenteni.
11. Ügyelni kell, hogy sok pópa ne legyen a határőrvidéken.
12. Kimutatás kell a katolikus papokról, iskolamesterekről. Invalidus altisztek lehetnek iskolamesterek. Németek legyenek.
13. A templomokat, paplakokat, tanítói házakat jó állapotba kell hozni. A templomok felszereléséről is gondoskodni kell. A költségek 1/3-át a kincstár fedezze, 2/3-át a lakosság.
14. Minden ezred mellett létesüljön német piarista iskola. Németet, latint, számtant, mértant, fizikát, különösen pedig morált és kamarai tudományokat tanítsanak. A költségeket a határőrvidék jövedelméből kell fedezni, ennek ügyis ez a rendeltetése. Ha a nép erkölce javul, a jövedelem is emelkedni fog. Különösen a makoltatási pénzt lehet erre a célra fordítani, azt a nép úgysem szívesen adja. Hasonlóképp a büntetéspénzeket, fiskalitásokat, hogy szolgáltatásuk szívesebben történjék.
15. Ilyen iskolákat a szabad községek is létesítsenek, de csak kis kincstári támogatással.
16. Készüljön jelentés a jövedelmek aránytalanságának az okáról.
17. Vendéglők, sörfőzők legyenek. Utóbbiak jövedelme regale legyen, de bérbeadva.
18. Kivételek ne legyenek.
19. A szőlőművelés ne legyen több a kelleténél, ne menjen a földművelés rovására.
20. A bevált bécsi példát követve ültessenek burgonyát, ez mindig jól terem. A parancsnokok törődjenek a földművelés javításával, erről minden év végén tegyenek jelentést.
21. A tisztek ne kapjanak a kelleténél több fát, ez ártana az erdőknek.
22. Létesítsenek fűrészmalomokat, így a fát kímélik, az építésre alkalmasabb lesz.
23. A Száva kiöntéseinek megszüntetésére tervet kell kidolgozni, Fremaut tanácsa alapján.
24. A katonai ruhaszállítás ne legyen monopólium. A lakosságot ösztönözni kell, hogy maga készítse a katonaruhát.
25. Az invalidus alaphoz a közlegények is járuljanak hozzá.¹⁴
- Egy pár nappal később, 1764. július 25-én kelt udvari haditanácsi előterjesztés báró Beck károlyvárosi és varasdi határőrparancsnok működéséről számolt be. Borié ehhez is tanulságos észrevételeket fűzött, habár Beck tevékenységével nagyon elégedett volt.
- Javasolta, hogy a katonaság a fát kereskedőknek adja el, a további forgalmat azok bonyolítsák. Ugyanígy a dohánykereskedést külföldre, belföldön pedig a kincstár kezére kellene juttatni.
- A gyárakról a kereskedelmi tanács véleményét kell kérni, hogy a monarchia más országai szempontjából káros gyárak ne létesüljenek. Gyapot-, kender-, lencsövéssel, faárukkal lehetne kezdeni.
- A tanulmányügy fejlesztésére évi 3000 forintot kell Beck rendelkezésére bocsátani.
- A jövedelmet Beck további hasznos befektetésekre fordítsa.
- A traverina nevű területet, amelyet a velenceiek legelőnek bérelnek, be kell telepíteni.
- A kereskedés szempontjából mindkét határőrterület nagyon fontos. A károly-

városi a tenger mellett fekszik, a varasdi közvetíti a magyarországi forgalmat. A földművelés, ipar és kereskedés kérdéseiről külön jegyzőkönyvet vezessenek, és terjesszék azt a kereskedelmi tanács elé, amely egy biztossági ügyekkel foglalkozó haditanácsi tanácsos bevonásával mondjon róla véleményyt.

Az új jövedelmekből 10 éven át évi 2000 forintot fordítsanak alaptőke létesítésére, ami nélkül nincs kereskedelem.¹⁵

Az udvari haditanács 1764 nyarán gyors egymásutánban készítette a horvát-szlavón határőrvidékkel foglalkozó előterjesztéseit. Augusztus 9-én kelt felterjesztésében a szlavóniai határőrség kérdéseivel foglalkozott. Ehhez is Borié fűzött ugyan-csak figyelemre méltó megjegyzéseket.

Ipari központokat kell létesíteni, ahonnan a vidéket iparosokkal el lehet látni. Invalidusok felelnek meg erre a célra.

A Száva-menti erdőket értékesíteni kell a magyarországi fahiány leküzdésére. Néhány fiatalember jöjjön a bécsi fagyárba tanulni. Faáruk számára Törökország jó piac.

Városokat kell létesíteni, így a lakosság nem fog a török kereskedőkre szorulni. A városok nincsenek a katonai szervezet hátrányára.

Selymet, kendert és lent kell természeteni és szőni, jutalmat adni, a jövedelemből tőkét létesíteni.

A határt meg kell erősíteni, a határőrség szervezete tisztán katonai legyen.

A határőrök vallásában az államra nagy veszély rejlik. Lelkészekre van szükség, minden faluban iskolamesterre. Erre a célra fel lehet használni:

1. a cassa parochorumot,
2. gazdag apátságok jövedelmét néhány évre, amit gyakran tunya és kényelmes személyek élveznek,
3. a határőrvidéknek a katonai szükségletet meghaladó jövedelmét,
4. magyar kolostorok saját költségükön küldött térítőit.

Német piarista tanítók kellenek.

Minden ezrednek legyen orvosa.

Gazdasági bizottság alakuljon. Minden évben 150 forint jutalmat kapjon a legjobb javaslat.¹⁶

Boriének ezekből a votumaiból tisztán meghatározható az államtanácsnak a katonai határőrvidékeket illető elgondolása, politikája.

A legjellemzőbb, hogy katonai kérdések szinte egyáltalában nem szerepelnek ebben az elgondolásban, azon kívül, hogy a határt meg kell erősíteni, hogy a határőrség szervezete tisztán katonai legyen, a határőrvidéken csak határőrök éljenek, meg hogy a határőr lovasság számát nem csökkenteni, hanem növelni kell.

Borié votumaiból az derül ki, hogy a határőrségnek elsősorban gazdasági jelentőséget tulajdonít, gazdasági fejlődését, megerősödését tartja a legfontosabbnak. A földművelés fejlesztésén kívül nagy súlyt helyez az iparosodásra, a kereskedésre, a közlekedésre, a népesség növelésére, telepítésekre, társadalmilag a szabad községek, városok kialakulására, nem különben az egészségügyre.

Igen fontos momentum ebben a gazdaságpolitikában, hogy a határőrvidéket nem tekinti önérdekű gazdasági egységnek, hanem figyelembe veszi kapcsolatait a monarchia más részeivel, köztük a magyar anyaországgal is. A határőrvidéknek saját gazdasági érdekeit alá kell rendelnie az egész monarchia gazdasági érdekeinek. Csak olyan gyárakat létesíthet, amelyekkel nem sérti a monarchia más országainak az érdekeit.

Nagyon tanulságos, hogy Borié a határőrvidéken ugyanazt a gyárpolitikát érvényesíti, mint Magyarországgal szemben.

15 SR 2061/1764.

16 SR 2188/1764.

A gazdasági fejlesztés mellett nem marad el a vallás, az oktatás és a nevelés, az erkölcs ügye sem. Boriét aggasztotta, hogy a határőrök ortodoxok voltak. Minél több katolikus lelkészt és tanítót szeretett volna közöttük látni. A gyakorlati ismeretek mellett a német, sőt a latin nyelv oktatását is szükségesnek tartotta, a magyart azonban nem.

A gyakorlati, az anyagi kérdések iránti fogékonyságát tanúsítja, hogy nem mulasztja el megjelölni, milyen célokra, milyen forrásokból, milyen összegeket biztosítsanak. Vallási célokra nem habozott a magyarországi *cassa parochorum*, a gazdag apátságok pénzét is igénybe venni.

Az 1760-as években többször felvetődött az a kérdés, hogy a horvát és a szlávón határőrvidék területét kell-e növelni vagy sem, s ha igen, miként.

A terület növelésének egyik lehetőségét a horvát határőrvidék számára a Károly út vidéke kínálta. Ez az út, amely még III. Károly idejében épült, és amelyet károlyvárosi útnak is neveztek, Károlyvárost kötötte össze Fiumével. Jelentősége nem annyira katonai volt, sokkal inkább gazdasági, a magyarországi árukivitel haladt rajta a tenger felé. A forgalom növekedését gátolta, hogy környékén kevesen laktak, rablók garázdálkodtak. Az illetékes hatóságok ezen telepítéssel szándékoztak segíteni.

Johann Bartenstein báró 1761. augusztus 28-án kelt felterjesztésében foglalkozott az út vidéke betelepítésének a kérdésével.

Borié igen fontosnak ítélte a kérdést. Önmagában is fontos, írta votumában, és megérdemli a legfelsőbb figyelmet, még fontosabbá teszi az a körülmény, hogy ezen a vidéken át halad a magyar kereskedelem útja Fiume, Porto Re és Buccari felé. Nemcsak egy útról és annak vidékéről van szó, hanem egy új provincia létesítéséről, a monarchia erőinek tekintélyes növeléséről a kereskedelmileg fontos tengerparton. Új provincia létesítése lassú munka, költséges. Szükséges, hogy a reá vonatkozó általános elgondolás idejében kialakuljon, és a munka annak alapján rendszeresen haladjon.

Ajánlotta, hogy a telepítésben ne csak az állami szervek, hanem a helyi birtokosok is vegyenek részt.

Az első kérdésnek azt tartotta, hogy kiket telepítsenek, a telepések milyen nemzetiségűek legyenek. Bartenstein románok és horvátok telepítését javasolta Borié egyetértett a kereskedelmi igazgatósággal abban, hogy a román és a horvát nép a telepítésre nem alkalmas. Nézetét meg is indokolta. A románokat és a horvátokat inkább határőri szolgálatra tartotta megfelelőnek. Telepéseknek német invalidusokat ajánlott.

Kaunitz azt indítványozta, hogy az uralkodó a kérdéses területet sajátítsa ki és belőle új és önálló provinciát létesítsen. Adja egyes személyek birtokába. A telepítést azok végezzék, a kincstár így mentesül a költségektől. A románokat Kaunitz sem tartotta megfelelő telepéseknek.

Kaunitz indítványával Borié, Blümege és Haugwitz egyetértett. Stupan is, de aggályát fejezte ki, hogy Horvátország nem fog a provincia létesítésével egyetérteni, és hogy birtokosokat nehéz lesz találni.¹⁷

Az új provincia kialakítását Kaunitz azért nem tartotta nehéznek, mert a kérdéses terület nagy része már állami tulajdonban volt, részben a *bancodeputatio*, részben az *invalidus* intézet kezén. A további birtokok megváltása 15 000 forintot

17 SR 1940/1761. Új provincia létesítése lassú munka, költséges. Nöthig aber will es seyn, dass die diesfaltige General Idee in Zeiten gefasset werde, damit man sodann nach einem Systemata arbeiten könne.

Egyetért a kereskedelmi igazgatósággal abban, hogy a román és a horvát nép a telepítésre nem alkalmas. Ich halte weiter davor, dass es bedenklich wäre diese Nation weiter als zu der Bewehrung deren Granitzen zu gebrauchen. A német telepítés könnyen történhetnék.

Nicht diensam, weilen das Volk dieser Strassen das ungarische Commercium zur See in guter Bedienung deren Reysenden, in Beförderung deren Transporten, und in selbstiger Antheilnehmung an dem Commercio emporbringen solle, amire a román és a horvát nép nem alkalmas.

igényelt volna. Ezt az összeget azonban nehéz volt biztosítani, ezért 1762-ben Kaunitz maga javasolta, hogy a megváltást halasszák a háború utánra. Ezzel a kérdés jó időre lekerült a napirendről.¹⁸

Az állami kancellária 1766. június 21-én arról értesítette az utalkodót, hogy Hamburgból ajánlat érkezett 10 000 németnek Magyarországra történő településére.

Stupan szerint valószínűleg luxemburgiakról van szó, akiket orosz emissariusok csábítottak, de megtudták, hogy Magyarországon jobb a telepesek sorsa. Felvetette, hogy a Károly út vidékén szükség van telepesekre.

Borié úgy nyilatkozott, hogy a telepesek megszerzése érdekében mindent el kell követni, a költséget nem szabad sajnálni, hiszen a lakosság számától függ az állam hatalma és gazdagsága. A Bánátba és a kamarai birtokokra javasolta a telepítést. Négy évvel korábbi nézetével ellentétben most úgy látta, hogy a Károly út vidékére nem lehet németeket telepíteni, mert az terméketlen. Oda inkább a nyomorúsághoz szokott krajnaiakat lehet irányítani, ahelyett, hogy Velencébe mennének.

Borié megragadta az alkalmat, és újra felvetette a Károly út vidékén fekvő horvát birtokok kérdését. Ezeket, írta, meg kell vásárolni, és a határőrvidékhez csatolni.¹⁹

A horvát birtokok megváltására tulajdonképpen nem a határőrség, hanem a kereskedelem miatt volt szükség. Báró Koller, az illir udvari bizottság elnöke, 1767. október 13-án kelt előterjesztésében horvátországi kereskedelmi kérdésekkel, a többi között a károlyvárosi út ügyével foglalkozott.

Az út Károlyváros és Novigrad közötti szakasza ekkor a militare kezén volt, azaz katonai igazgatás alatt állott. A Fiume és Verbosco közötti szakasz a commerciale-hoz tartozott, azaz a kereskedelmi tanács igazgatása alá. Ezen a két szakaszon már lehetett árut szállítani. A középső szakasz azonban, a Novigrad—Basilievo—Verbosco vonal, használhatatlan volt, mert részben horvát, részben pedig magyar nemesi birtokon vezetett keresztül.

A tenger felé haladó kereskedelmi forgalom biztosítására nemcsak a károlyvárosi út mentén fekvő horvát és magyar nemesi birtokok megváltása látszott szükségesnek. Ez a forgalom részben vízi, részben szárazföldi úton haladt. A vízi út a Száván vezetett Sziszekig, onnan pedig tovább a Száván Laibachig, illetve a Kulpán Károlyvárosig. A szárazföldi út Laibachtól Triesztbe, Károlyvárosból pedig Fiuméba, Porto Rêbe és Buccariba vitt. Sziszekig könnyen járhattak a nagyobb magyar hajók, itt azonban mind Laibach, mind Károlyváros felé kisebb hajókra kellett az árut átrakni. Sziszek tehát központi helye volt a forgalomnak.

Borié tehát ezért szükségesnek tartotta, hogy Sziszeket is megváltásuk és kereskedelmi várost csináljanak belőle. Sőt Sziszek fölött a Száva mentén két falut is, hogy oda hajósokat telepítsenek.

A megváltást, írta Borié, a nyers nép miatt katonai célokra hivatkozva kell végrehajtani, a költségeket azonban a kereskedelmi pénztár fizesse. Nincs más lehetőség, mint a megváltás, mert Magyarországon sajnos a kellő ismeretek hiánya miatt még az az elképzelés uralkodik, hogy egy földesúr a birtokával azt teheti, ami neki tetszik, és a közösség érdeke, az általános jó ellenére is cselekedhetik. Ha az uralkodó nem dönt, a különböző hivatalok a végtelenségig tanácskoznak. A hajósok számára szükséges két Sziszek környéki falu esetében elég a házakat és a kerteket megváltani a földesuraktól, a földeket megtarthatják.²⁰

Pár héttel később, 1767 decemberének második felében, a magyarországi áruk tengeri kivitelének, és az annak érdekében szükséges birtokkiszajátításoknak a kérdése újra napirendre került az államtanácsban.

18 SR 1601/1762.

19 SR 1575/1766.

20 SR 2451/1762. Más út nincs hátra, mint a megváltás, nachdeme leyder in Ungarn aus Mangel der kanntnus die Vorbildung noch bestehet, ... dass ein Grundherr seines Grundes nach seinem Gefallen sich gebrauchen, und darunter auch wieder das allgemeine Beste handeln könne.

Borié újra kifejtette a tengeri kivitel és ezzel kapcsolatban a károlyvárosi út fontosságát Magyarország szempontjából. Visszautasította báró Koller Ferencnek, az illir udvari bizottság elnökének, aki egyébként az udvar törekvéseit támogató magyarok közé tartozott, érvelését a kisajátítások ellen. Nem tudta túrtörtetni felháborodását és elkeseredését a rendi rövidlátás és konokság miatt. Néhány magyar nemes kényelme és a horvát rendek korlátoltsága, akik még a saját javukat sem ismerik fel, a közjó ellenében nem vehető figyelembe. Éppen a magyar birtokosok értetlensége és tehetlensége teszi szükségessé, hogy a kereskedelmi igazgatás, jobban mondva maga a király vegye kezébe azokat a vidékeket, amelyeken át a vízi és a szárazföldi utak haladnak, hogy azokon a közösség érdekében megtegye azt, amihez a magánbirtokosok nem akarják kezüket nyújtani. Ha más országokban lennének hasonló körülmények, ott is hasonló intézkedések lennének szükségesek. Ezekre az intézkedésekre, tette hozzá, nem csak a kereskedelem, hanem a katonai biztonság érdekében is szükség van. Szavaiból azonban nyilvánvaló, hogy a hangsúly a rendi ellenállás kiküszöbölésén volt, a katonai szempontokat, a határőrség erősítését, csak az ellenkezés könnyebb leszerelése végett hangoztatta.²¹

1767-ben az udvarban a fentiekben ismertetett kérdéseken túlmenően még sokat foglalkoztak részben csak a károlyvárosi határőrparancsnokság, részben az egész horvát határőrvidék viszonyaival. Több bizottság is működött, ezeknek részben megszervezésében és irányításában, részben tárgyalásain, az államtanács egyes tagjai is részt vettek.

Az államtanács iratai között az 1079/1767. szám alatt két bizottsági ülés jegyzőkönyve feküdt. Mindkét bizottság a károlyvárosi határőrparancsnokság viszonyairól tárgyalt. Az egyik tágabb bizottság volt, amelyben államtanácsi tagok és különböző udvari hatóságok képviselői, köztük magyarok is, egyesesen vettek részt. Az államtanácsi tagok Starhemberg, Blümege, Stupan és Josef Koller államtanácsi titkár

21 SR 2937/1767. A magyarországi áruk tengeri kivitelének a kérdése 1767 december második felében ismét a államtanács elé került.

Borié: Es ist eine aufgelegete und nunmehr allenthalben anerkannte Wahrheit, dass das Wohl des Königreichs Ungarn davon grossen Theils abhänge, dass die seit einigen Jahren angefangene Exportation dessen Producten versus Mare in das Grosse getrieben werde, indeme die Erzeugung nur nach dem Mass des Verschleisses vermehrt werden mag. Denen königlichen ungarischen Landen, besonders denen unteren Gegenden, es bis dahin an dem Verschleiss deren Früchten und des Tabacks ermangelt hat und unzählige Gründe in diesen Gegenden oed liegen, welche sammentlich bebauet werden können, nach der Mass als der Verschleiss deren erzeugenden Früchten sich vermehrt.

A magyar gabonát már ismerik és elfogadják. Még nem olyan jó és tiszta, amilyen lehetne, s amilyen más gabona. Lisziben gazdagabb és olcsóbb, azért kedvelik. Kereslete nagyobb, mint a kínálata. A magyar dohányt is ismerik és kedvelik. Virginiában a gabona a dohányt egyre jobban kiszorítja. Franciaország nem szívesen vesz angol dohányt, mert Anglia ellensége. A magyar dohánynak is nagyobb a kereslete, mint a kínálata.

A vízi út: Száva, Kulpa. A szárazföldi út Laibach—Trieszt, Károlyváros—Fiume és Porto Re. A Kulpa Sziszeknél ömlik a Szávába. Sziszekig könnyen járhatnak a magyar hajók, itt az árut kis hajókra kell átrakni, csak néha tudnak a nagy hajók Károlyvárosig menni. Sziszek tehát ennek a kereskedésnek főhelye. A Sziszek—Laibach úton nincs elég hajó, hajós és vontató. A hajóhiányon lehet segíteni. Az emberhiánynak az az oka, hogy a magyar földesurak a hajómunkát beszámítják a robotba s a pénzt ők kapják. — A Károly úton nincs lakosság. Két évvel ezelőtt a militare már lehetne szállítani. A Károlyváros—Novigrad vonalon a militare szintén biztosította a szállítást. Csak a Novigrad—Basilievo—Verboscow vonal használhatatlan, mivel e két utóbbi hely magyar nemek birtokában van. — A bajon a nagy kereskedelmi társaságok saját fuvarral segítenek. Azonban fontos, hogy a kiskereskedelem is használhassa az utat. Csak így lesz általános és tartós a kereskedés. — Ilyen körülmények mellett évente 100—120 000 mázsát szállítanak ki. Ez nagyon kis mennyiség. De nagy, ha tekintetbe veszik, hogy egy mázsza szállítási költsége 1 forint 32 krajcár.

Mindebből az következik, hogy Sziszek kereskedelmi város kell legyen, a Száva mentén Sziszek fölött néhány birtokot meg kell váltani a commerciale számára, hogy oda hajósokat telepítsenek, Novigradot és Baseliévet szintén meg kell váltani.

Báró Koller érvelése ezzel szemben nem helytálló. Indeme gegen das allgemeine Wohl so vieler ungarischen Landen die Privat Conventien zweyer Edelleuthen und der schwache Begriff weniger kroatischen Ständen, die alle ihr eigenes Beste nicht einmahl erkennen, kein Gegenstand seyn kann. Eben der Mangel des Begriffs, der Mangel der Thätigkeit deren ungarischen Dominien machet die Nothwendigkeit eintreten, dass das Commerciale oder besser zu sagen, der König selbstnen ... die Gegenden, durch welche die Wasser und Landstrassen ziehen, zu eigenen Händen nehmen muss, umb auf solchen zum allgemeinen Besten jenes zu veranlassen, wozu die Privat Besitzer die Hände nicht bieten wollen. Wären in anderen Landen gleiche Umstände, so wären auch daselbstnen gleiche Vorsehungen nöthig. Azonban nemcsak a commerciale, hanem a militare is kívánja ezeket az intézkedéseket.

Az időt nem szabad vesztegetni. Új kereskedés csak régi rovására létesülhet. Az angol gabona jelenleg eltűnt a piacról. A magyar gabona számára most van a legkedvezőbb alkalom. Ugyanez a helyzet a magyar dohánynál, Venlece most kezd Dalmáciában dohányt termelni. A török dohány vámjá egyelőre magas.

Új utat építeni egyelőre káros lenne. Idővel magától ki fog épülni az új út.

voltak. Rajtuk kívül még 9 más tagja volt ennek a bizottságnak, amelynek jegyzőkönyve május 2-án kelt. A szűkebb bizottságnak már csak az államtanács említett 4 embere volt a tagja; május 5-én üléseztek.

Az 1514/1767. szám alatt az egész horvát határőrvidék szabályozására vonatkozó iratok voltak. A szabályozásra kiküldött bizottság utasításának tervezetét az udvari haditanács, a bécsi udvari kamara és a magyar udvari kancellária készítette, az államtanács részéről Starhemberg, Blümege, Stupan és Koller véleményezték.

A kiküldött bizottság ellen a horvát rendek az uralkodóhoz intézett feliratban tiltakoztak. Az államtanács Blümege kezdeményezésére azt ajánlotta, hogy a bizottság egyelőre csak a viszályok elsimítására és a tények megállapítására korlátozza tevékenységét. Egyebekkel később szándékozott foglalkozni.²²

A 2399/1767. szám alá is kerültek a horvát határőrvidékre és a horvát bán katonai hatáskörére vonatkozó iratok.

Mindezeknek az iratoknak az átnézésére már nem futotta az időből. A bennük szereplő államtanácsi tagok között Borié nem szerepelt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a határőrvidékekkel ekkor már nem foglalkozott.

1767 decemberében az udvari haditanácsnak a horvát határőrvidék ügyeivel foglalkozó előterjesztésével kapcsolatban vetette fel azt az általános, minden határőrvidékre vonatkozó követelményt, hogy határőrvidéki területen magyar hatóságok semmiféle illetékességgel se rendelkezzenek. Érdekes és jellemző, hogy nem a jelenben, hanem a távoli jövőben látta a fenyegető veszélyt, amikor a határőrség megszűnik és a magyarok vissza akarják csatolni a határőrvidéket, a régi birtokosok visszakövetelik korábbi földjeiket. Ismeretes, írta, hogy a ravasz és előrelátó magyar nemzet már előre és még olyan időkben és viszonyok között törekszik olyan elveket megszilárdítani, amikor azoknak az elveknek a következményei még nem szembe-tűnőek. Értének azonban hozzá, hogy ezeket az elveket, ha eljön az ideje, a leghatásosabban érvényesítsék. Ilyen elvnek tartotta Borié, hogy magyar hatóságok a határőrvidéken is illetékesek. Mindjárt ajánlotta is, hogy a városokat, a külkereskedelmi harmincadot, az azt kezelő hivatalokat vegyék ki a magyar kamara kezéből.²³

A legjellemzőbb Borié elgondolásában az, hogy a határőrvidék akkor is megmarad, ha a határőrségre már nincs szükség. Külön országtestnek nyilván, amilyen Erdély volt és a Bánát, vagy esetleg nem is Magyarországnak, hanem a monarchiának lesz külön provinciája, amilyennek a terve, miként láttuk, a Károly út környékén már korábban felmerült, ha nem is valósult meg.

Ezek az elgondolások és tervek is bizonyítják, amit már megállapítottunk, hogy a határőrvidékekre a monarchiának az 1760-as években elsősorban már nem katonai, hanem politikai célokból volt szüksége, és az államtanács is elsődlegesen mint az egységes monarchia kialakításának legcélravezetőbb eszközeivel foglalkozott velük.

És hogy a monarchia mennyire ragaszkodott hozzájuk, Borié koncepciójára talán már nem is emlékezve, mutatja az a tény is, hogy felszámolásukra, visszacsatolásukra csak az 1867-i kiegyezés után került sor, utolsónak a török kiűzése után nem integrált országtestek közül.

A szlavóniai határőrvidék viszonylag kevesebb problémát jelentett az államtanácsnak, mint a horvátországi.

²² SR 1785/1767.

²³ SR 2866/1767. Az udvari haditanács 1767. december 10-én kelt előterjesztésében a horvát határőrvidék ügyeivel foglalkozott.

Borié: Magyarország hatósága nem terjed ki a határőrvidékre. Magyarország célja az, hogy idővel, amikor a határőrség megszűnik, visszaköveteljük a birtokosok a területeket. Bekanntlich suchet die schlaue und vorsichtige ungarische Nation derley Säze in voraus und in denen Zeiten und Gelegenheiten zu stabiliren, wo die Folgen derley Säzen noch nicht in das Aug fallen. Sie wissen aber sodann diese zu ihrer Zeit auf das würcksambste geltend zu machen. Ajánlja, hogy a harmincadokat és a városokat is vegyék ki a magyar kamara kezéből.

Itt is felmerült a kérdés, bővítsék-e területileg a határőrvidéket. A válasz reá nem volt egyértelmű. A bécsi udvari kamara 1766. június 11-én kelt előterjesztésében azt javasolta, hogy gróf Hadik András erdélyi kormányzó Szlavóniában kapjon birtokadományt. Borié a javaslatot azzal utasította el, hogy Szlavóniából határvidéknek kell lennie.²⁴

Pár nappal később, 1766. július 9-én kelt előterjesztésében a bécsi udvari kamara a pétervárad határőrezreddel foglalkozott. Borié votumában azt írta, hogy a szlavóniai határőrvidéket ki kell egészíteni. A kamara és a magánosok egyaránt kötelesek földjüket átadni. A magánosokat pénzben kell kártalanítani, nem pedig kamarai birtokkal. A kamara ebben a vonatkozásban magánszemélynek számít, nem aerarium publicum, hanem aerarium privatum principis. A magánosok pörölhetnek, de a földet azonnal át kell adniok.²⁵

Ezek után csodálkozva olvashattam Boriének a bécsi udvari kamara, az udvari haditanács, a magyar udvari kancellária és báró Beck tábornok közös tanácskozássáról, amelyet 1766. augusztus 28–29-én a szlavóniai határőrvidék kérdéseiről tartottak, készült előterjesztéssel kapcsolatban írt votumát. A katonai kormányzat, hangzik a votum, helytelenül cselekszik, amikor arra törekszik, hogy a határőrségnek minél több területet szerezzen. Ezzel az adóalapot, a fundus contributionist gyengíti, amit nem szabad megengedni.

Az ellentmondást Borié korábbi és mostani nézete között talán érthetővé teszi, hogy a kérdésről ez alkalommal Kaunitz is nyilatkozott. Votumában írta, hogy helyesli a határőrség gyarapítását, de csak akkor, ha az számbelileg történik, nem pedig területileg, ami az országok szétforgácsolódását eredményezi és a népesség rovására van.

Valószínű, hogy az államtanács valamelyik ülésén tárgyaltak a kérdésről és Kaunitz álláspontját fogadták el, amely — Borié nézetével ellentétben — a határőrkérdést elsősorban katonainak tekintette, nem pedig politikainak és gazdaságinak.

Borié egyébként nem mulasztotta el, hogy a szlavóniai határőrvidék számára is leszögezze a legfontosabb gazdasági tennivalókat. A határőrvidék területén, írta előbb említett votumában, ne legyen műveletlen föld, a földművelést javítsák, a Száva áradásait akadályozzák meg. Passóc és Kamendin prédiúmokot népesítsék be, ültessenek erdőket, főleg eperfákat, a városokban a lakosság ne földműves, hanem iparos legyen.²⁶

Ismerve Boriének a határőrségről, a határőrvidékekről vallott nézeteit, nem csodálkozhatunk rajta, hogy a bánáti határőrvidék megszervezésének szükségességét ő vetette fel, megvalósulását legkitartóbban ő szorgalmazta.

Az udvari haditanács 1763. október 23-án kelt, a bánáti katonaság helyzetével foglalkozó előterjesztésével kapcsolatban írta votumában, hogy a Bánátban az ott állomásozó katonaságon kívül határőrségre is szükség van. Kifejtette ennek politikai okait. Kimutatta a Bánát jövedelmeit, amelyek fokozott védelemre érdemesek. Kimutatást készített a bánáti katonaságról is, amely nem hajlandó a határon szolgálni. Rámutatott, hogy a határon van szabad terület, ahova esetleg félrokkantakat lehetne helyezni.²⁷

Az elgondolás megvalósulása nehezen indult. 1764. november 14-én az udvari haditanács és a Bánát udvari főhatósága, a ministerialis bancodeputatio, közös előterjesztést készített a bánáti határőrvidék ügyéről. Ez adott alkalmat Boriének arra, hogy újra rámutasson az új határőrség előnyeire. A hadi erő gyarapodik, a

24 SR 1642/1766. A bécsi udvari kamara 1766. június 11-én kelt előterjesztésében újabb javaslatot tett arra nézve, hogy gróf Hadik András erdélyi gubernátor hol kapjon birtokadományt.

Borié: Hadik nem kaphat Szlavóniában adományt, mivel Szlavóniából határőrvidék kell legyen. Hadik szerezzen még több érdemet, különösen az erdélyi fiskalitások terén.

25 SR 1876/1766.

26 SR 2894/1766.

27 SR 3202/1763.

védelmi vonal kiegészül, a régi várvonal helyreáll, írta votumában. A kiegészülés épp az ország közepén történik, ahol az ellenség is, a hazai sereg is élelmet talál. Az ország gazdasági élete biztonságosabb lesz.

A késlekedés egyik oka a költségek vállalása körüli huzavona volt. Borié nem értette, hogy a militare (a katonai igazgatás) a szükséges területekért miért fizessen a camerának (a kamarai igazgatásnak), amikor a militare és a camerale fölött egyaránt az uralkodó rendelkezik. Az nem baj, írta, hogy a kamara néhány ezer forint veszteséget szenved. Az állam érdekéről van szó, és nagy dolgokban nagyvonalúan kell gondolkodni.

Egyébként azt ajánlotta, hogy a bánáti határőrvidéket a többi mintájára rendezék be. Az erdőket a bányászat számára tartsák fenn. A részleteket illetően több további javaslatot is tett.²⁸

Két további év elteltével még mindig nem fogtak hozzá a bánáti határőrség megszervezéséhez. Az udvari haditanács 1766. május 5-én kelt előterjesztésében a szervezésre tett javaslatot. Borié újra kimutatta, hogy a határőrségre szükség van, a területet biztosítani, a költségeket fedezni kell.

Kaunitznak már elege volt a késedelmeskedésből. Nem kell tovább tanácskozni, írta votumában, a bánáti határőrség létesítését el kell rendelni. Ennek megfelelő uralkodói döntés született.²⁹

Két határőrezredet szerveztek a Bánát déli, a török birodalommal szomszédos határától északra, nyugaton a német-bánságot Pancsova központtal, keleten pedig a román-illirt, amelynek központja Karánsebes volt.

A bánáti határőrség szervezésével egyidőben kezdődött, de korábban fejeződött be a csajkás határőri kerület létesítése a Duna és a Tisza szögletében, Titel központtal. Nem utolsó sorban azzal a céllal, hogy a felosztott tiszai és marosi határőrvidék határőreinek egy részét ott telepítsék le. Katonai szempontból a szlavóniai és bánáti határőrségek mellett tulajdonképpen nem is volt szükség rá. Nem is az udvari haditanács kezdeményezte, hanem az illir udvari bizottság elnöke, Koller Ferenc báró, 1763. január 25-én kelt előterjesztésében.

Az államtanács tagjai közül Stupan a gondolatot helyesnek találta. Borié azt ajánlotta, hogy mielőtt a minden dologban oly nyakas magyarokat bármiről is tájékoztatnák, a bécsi udvari kamarától kérjenek véleményt.³⁰

A vélemény azonban nem az udvari kamarától, hanem az ügyben illetékes udvari haditanácstól érkezett, 1763. február 19-én kelt előterjesztésében. Stupan ezzel egyetértett és kifejezte azt a reményét, hogy a magyar királyság, ha saját jólétét, biztonságát és hasznát éretten mérlegeli, maga fog törekedni minden akadály elhárítására. Borié részletes javaslatot tett a kerület megszervezésére. Úgy gondolta, hogy a béke idején feleslegessé vált katonákat, félinvalidusokat lehetne a puszta területekre telepíteni.³¹

Az udvari haditanács 1764. április 4-i előterjesztésével kapcsolatban került a kerület kérdése még egyszer az államtanács elé. A haditanács előterjesztésével egyetértett. Stupan csak annyit jegyzett meg, hogy a csajkásoktól földjeiket ne vegyék el, továbbá, hogy a kamara jogos igényeit elégítsék ki.³²

28 SR 3388/1764.

29 SR 1110/1766.

30 SR 266/1763. Báró Koller 1763. január 26-án kelt előterjesztésében a csajkások szervezésének kérdésével foglalkozott.

Stupan: A gondolatot helyesnek találja.

Borié: Umb nun die Sachen vorlauff, und bevor man mit den in allen Stücken so haicklichen Hungarischen was angehet, in das Klare zu sezen, báró Koller megnevezése nélkül az udvari kamarától kell véleményt kérni.

31 SR 500/1763. Leopold Daun gróf, mint az udvari haditanács elnöke, 1763. február 19-én kelt előterjesztésében foglalkozott a Maros—Tisza-vidéki határőrség kérdésével.

Stupan: Wenn aber das Königreich Hungarn seine eigene Wohlfahrt, Sicherheit und Nutzen in reife Erwegung nehmen will, ist zu hoffen, dass selbes alle Anstände zu erleichtereren und zu beheben von selbst trachten wird.

32 SR 1001/1764.

Az 1760-as években sor került a határőrszervezet kiterjesztésére Erdély déli és keleti határára is. Az erdélyi határőrség megszervezése bizonyult a legnehezebb feladatnak. A székelyek lázadásával, egy részük kivándorlásával járt együtt. A felelősség ezért a kezdeti szervezőt, báró Buccowot, aki Erdély főhadparancsnoka, majd egyben kormányzója is volt, csak részben terheli.

Buccow 1761. október 3-án terjesztette az uralkodó elé a határőrség megszervezésére vonatkozó javaslatát. A többi határőrsgel ellentétben az erdélyi számára nem jelöltek ki külön területet, a lakosság lakhelyeitől elkülönített, elhatárolt vidéket. A határőrök falvai és városai a lakosság falvai és városai között elszórtan feküdtek. Ennek az volt az oka, hogy a határ mentén nem voltak olyan területek, amelyeket be lehetett volna telepíteni.

Buccow tervzetét az államtanács tagjai közül Borié véleményezte. Alapelveként azt szögezte le, hogy a határőrség maga tartsa el magát, azonfelül bizonyos évi összeget szolgáltatson a kincstárnak is.

Buccowval egyetértett abban, hogy a határőrsgre szükség van. Egyetértett továbbá abban is, hogy a határőri szolgálatra legalkalmasabbak az unitusok, azaz a katolikus hitre visszatért görögkeletiek. Ezek románok voltak. Székely határőrökre ekkor még feltehetőleg Buccow és Borié sem gondolt. Borié abban látta az unitus határőrök jó hasznát, hogy egyrészt az erdélyi non unitus románokat elválasztják a moldvai non unitus románoktól, másrészt a megyei magyar és a székely széki lakossággal szemben féket jelentenek, így a vallás és az állam biztonságát egyaránt szolgálják.

Nem értett egyet Buccowval Borié a következőkben. Először abban, hogy Buccow az unitus papoknak juttatott egyházi javakat a határőrség számára akarta lefoglalni. E javaknak, írta Borié, az uniót, tehát vallási célokat kell szolgálniok. Másodszor nem helyeselte, hogy Buccow az unitus püspököknek az exarcha playaschonum címet akarta adni. Attól tartott, hogy a püspök a cím mellé idővel a hatalmat is követelni fogja. Hatalma pedig csak lelkiekben lehet. Harmadszor kifogásolta, hogy Buccow a határőrsget minden teher alól mentesíteni akarta. Borié a Bánát példájának a követését ajánlotta. A határőrök adót ne fizessenek, robottal ne tartozzanak, de taxa capitum et pecorum lerovására kötelezve legyenek. Minden család kapjon bizonyos területet, ennél a tisztek földje se legyen nagyobb, de nekik külön fizetésük is legyen. A bánáti rendszeren csak annyiban változtassanak, hogy az iparosokat és a kereskedőket a kincstár adóztathassa, továbbá, hogy városalapítás céljára külön helyeket jelöljenek ki, a lakosok itt a helyi viszonyoknak megfelelően adót vagy csupán accisát fizessenek a kincstárnak, miként az Szlavóniában történik.³³

Az erdélyi határőrség megszervezésénél azután Buccow a románok mellett a székelyeket is számításba vette. A románokat melegen pártolta, a székelyek iránt erős ellenszenvvel viseltetett. Működését eleinte az egész államtanács bizalommal kísérte. A sikerben először Borié kezdett kételkedni, de aggodalmát társai túlzottan minősítették. A fejlemények azután éles előrelátását igazolták. A felmentett Buccow három utódjának erőszakossága a határőrzsre tervbe vett székelyek lázadásához vezetett. (Mádéfalvi veszedelem, 1764. január 6.) Ezért azonban az államtanácsot

³³ SR 2575/1761. Báró Buccow 1761. október 3-án az erdélyi határőrség megszervezésére vonatkozó javaslatot terjesztett elő.

Borié: A püspöki jelentésből világos, hogy az unió azért nem sikerül, mert a klérus tudatlan, anyagi támogatásban nem részesül. Amíg ezen nem segítenek, a baj tovább fog tartani, und damit das Seelenheil so vieler tausent Menschen Gefahr laufen, nicht minder auch die Gefahr für den Staat wegen der besorglichen Emigration der nicht unirten, und deren möglichen Anhangung an Russland, ja die Verbreitung dieses Übels in Ungarn, fortan dauern wird.

Zu Städten sondere Plätze ausgewiesen, und deren Ertragnis dem Aerario leediglich vorbehalten bleiben, in welchen sodann nach dessen Convenienz eine Steuer oder leediglich ein Accis eingeführt, und damit von allem Handel und Wandel, wie auch von allem Consumo der Nutzen gezogen werden möge. Wie diese Anordnung in Sclavonien bestehet.

Mellékelve volt Áron egyesült püspök részletes előterjesztése az unióról, a szerbek részéről fenyegető veszélyről, az elhárítás lehetőségéről.

felelősség nem terheli, mert Buccow jelentéseiben az uralkodót félrevezette, az államtanács által ajánlott rendelkezéseket nem vette figyelembe. 1764 elején bekövetkezett halála után művét báró Siskovics és társai fejezték be, most már az államtanács utasításainak megfelelően.

Az udvari haditanács 1764. október 30-án kelt előterjesztésében foglalkozott az erdélyi határórség szervezésével kapcsolatos fejleményekkel.

Stupan azt ajánlotta, hogy a fellázadt székelyek elleni eljárást gyorsan folytassák le. Minden ítéletet azonnal hajtsanak végre, kivéve a halálosat.

Borié körültekintőbb volt. Nem tartotta helyesnek, hogy a megszökött székely határőrök vagyónáról a gubernium és a kancellária meghallgatása nélkül határozzanak. Ő is gyors elintéztést javasolt, az erdélyi alsó bíróságok kizárásával. Óvott attól, hogy a székely örökösödési jogon változtassanak, különben azt hiszik, ez volt a célja a katonai intézkedéseknek. A kincstárnak nem is lenne haszna belőle, mivel kis birtokokról van szó, amelyeket a határórség érdekében újra el kellene adományozni. A székely örökösödés éppen a katonai nemzetnek a jellege.

Borié helyeselte Buccownak azt a még életében tett javaslatát, hogy évente 1000 nem egyesült román újoncot szedjenek, és ezek 10 évig szolgáljanak. Ennek nem csak katonai, hanem pénzügyi és népnevelési haszna is lesz. A román nemzet olyan népes, hogy korlátozza a többi nemzetet. Az állam számára a legkevésbé hasznos, mert nem szeret dolgozni, sőt veszélyes ez orosz szomszédság miatt. Az újoncpenz felét az újone, másik felét családja kapja.³⁴

Az erdélyi román és székely határórség megszervezése megtörtént. Az erdélyi határórség nemcsak területileg nem különült el teljesen a polgári lakosságtól, hanem igazgatásilag sem. Erre mutat Boriének az udvari haditanács 1767. december 13-án kelt előterjesztésével kapcsolatos nyomatékos észrevétele, hogy az erdélyi határvidéket teljesen külön igazgatás alá kell rendelni.³⁵

Borié még további határórségek szervezésére is gondolt. 1763-ban feljegyezte egy votumíven, hogy Máramaros megyében üres kamarai birtokok vannak, amelyek alkalmasak lennének határőrvidékeknek.³⁶

Három évvel később, gróf Apponyi György máramarosi főispán előterjesztésével kapcsolatban, jelentést kért a főispántól, miként lehetne a megyében határórséget felállítani.³⁷ Erre azonban nem került sor.

A lengyel határon szervezhető határórség gondolata is felmerült Boriében. Tudta azonban, hogy a rendek ellenállása miatt ez aligha lehetséges és 1764-ben belenyugodott abba, amit a rendek is akartak, hogy a rendes katonaságra bizzák a határőrzést, a csempészes és a kivándorlás megakadályozását.³⁸ Az udvari haditanács 1766. május 3-án kelt előterjesztésével kapcsolatban mégis javasolta, hogy a határórséget Lengyelország, sőt Szilézia felé is kiépítsék.³⁹ Ebből ugyancsak nem lett semmi, Boriéra azonban igen jellemző.

Talán felesleges is újból megjegyezni, hogy ezeknél a határőrterveknél a katonai szempont a politikai és a gazdasági mögött mennyire háttérbe szorult.

34 SR 2807/1764.

35 SR 2946/1767.

36 SR 236/1763.

37 SR 665/1766.

38 SR 3255/1764. Az udvari haditanács 1764. december 8-án kelt előterjesztésében foglalkozott a határőrvidékek kérdéseivel.

Borié: Ich begreife gar wohl, dass die Veranstaltungen des Provincialis ohne Zuthuen und Unterstützung des Militaris von keiner ergebnigen Wirkung in diesem und anderen derley Fallen seyn werden, und dass (dem) Militari selbsten daran gelegen ist, auf dass der Sanitätsstand erhalten werde. Bey allem deme getraue ich mit nicht in das mindeste einzugehen, wodurch das Provinciale Gelegenhelt erlange, umb deren demselben aufliegenden natürlichen Lasten sich entbürden und solche dem Militari aufaden zu können. Nachdeme leider aus der Erfahrung bekannt ist, wie wiederig alle Begünstigungen des Hofis von der Nation ausgedeuthet und sogleich aus allem eine Schuldigkeit gemachet wird.

A rendek végső célja az, hogy a határőrzést katonai feladattá tegyék, lengyel határőrvidék létesítését megakadályozzák.

A katonaságot azonban alkalmazni kell a határőrzésnél a csempészes és a kivándorlás megakadályozására.

39 SR 1117/1766.

Kétségtelen, hogy a megkülönböztetett bánásmód, amelyben a vissza nem csatolt területek — Erdély, a Bánát és a határőrvidékek — részesültek, sok tekintetben előnyükre vált. A szűk értelemben vett Magyarország mindig csak utánuk következett. Amikor telepítettek, először a Bánátra gondoltak, azután Erdélyre meg a határőrvidékre, és csak végül Magyarországra, a magyar kamarai birtokokra.⁴⁰ Amikor a gyárakról tárgyaltak, a Bánátot, Erdélyt és a határőrvidéket egész más szemmel nézték, mint Magyarországot.⁴¹ Borié ismételt hangoztatta, hogy mivel különbség a teherviselésben köztük és a monarchia osztrák—cseh országai és tartományai között nincsen, vagy csak alig van (Erdélyben), azokkal azonos megítélésben kell hogy részesüljenek. A teljesen azonos gondoskodást mégsem élvezték. A telepítésnél a legértékesebb iparosokat a Lajtán túl tartották. A gyárak közül pedig még a Bánátban is csak azokat engedélyezték, amelyek a Lajtán túli részek érdekeit nem veszélyeztették. Mindamellett a határőrvidék, a Bánát és Erdély egyaránt gyorsan fejlődött az 1760-as években, s bár Magyarországon is jelentős mértékű haladást figyelhetünk meg, nem tagadhatjuk, hogy a határőrvidék és a Bánát, sőt bizonyos tekintetben Erdély is, néhány lépéssel, bizonyos területeken mérföldes léptekkel, megelőzte az anyaországot, ami bizonyára nem így történik, ha a visszacsatolást már ekkor végrehajtották, és a szervezeti eltérések továbbalakulását megakadályozták volna.

Mert tény, hogy az eltérések az anyaország és a részek között egyre gyarapodtak, a válaszfalakat az államtanács tudatosan és következetesen emelte. Nem csak a külső szervezetben, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, az adórendszer terén,

40 SR 886/1761., SR 973/1761. *Borié*: Stupannal egyetért abban, hogy elsősorban az örökös tartományokra kell gondolni. Megfelelő előkészületeket kell tenni

A kancellária jelentéséből látszik, dass man den Nutzen dieses Antrags zwar gern haben, mit denen dazu nöthigen Mitteln aber nicht gerne an Händen stehen wolle.

Wie ich die Sache ansehe wo ware für die erste Antworth ein mehreres nicht zu erwarten, ich glaube aber, dass ein mehreres noch zu erwürcken stehe, wenn man in die Sach weiter eigeht.

Ich betrachte hiebey, dass bey der rohen ungarischen Gedenkensart nichts mehrer, als ein Beyspiel so gegeben wird. A magyar kamaraelnökököt, Grassalkovich-ot, meg kell bízni, hogy Cothmann kamarai tanácsost, aki ismeri a németeket, küldje ki tájékozódásra Bács megyébe.

41 SR 1198/1761. *Borié*: Hogy a Bánát elég népes, azért állítják, hogy a praediumokon és az állattenyésztésben ne essék sérelem. Die Frage, ob die Praedia, das ist grosse wilde Oedungen, ... erträglicher, als bebaute Landereyen seyen, ist in favorem praediorum, als richtig und untrüglich noch nicht entschieden; sokan azt tartják, ha egy praedium egy részét megművelik, ugyanannyi, sőt több állatot táplál, egyben több embert, tehát kettős hasznot hajt. Felteszi, hogy a praedium olyan országban jövedelmezőbb, ahol nincs commercium. Azonban a Bánátban van commercium. Hozzáértő emberekkel kellene megállapítani, hogy a Bánátban a földművelésnek milyen formája a legjövendmezőbb. A Bánát földjét rendkívül fontosnak, még Itália földjénél is jobbnak tartja. Példának felhozza az újonnan telepített 20 katonafalut, ahol 3775 katona él, évi 22 535 forint 57 krajcár taxát fizet.

Wird die ... ungarische Nation von allen denen, die solche besser als ich kennen gelernet, dahin angegeben, dass dieselbe zur Industria nicht gebohren, wohl aber solche sich angewöhnet, wann dieselbe das Beyspiel anderer für Augen hatte. Es will daher anscheinend nöthig zu seyn, dass die zur Population noch übrigen wenige Districten für Teutsche angewendet werden, wenigstens wäre dieser Punkt reiflich zu erwegen. Umb aber die Nationalisten zugleich zu consoliren, so könnnten diesen jene Districten gelassen werden, wo dermahlen kein Holz wachset. Ezeket a helyeket wäre die Cultur zu verbessern, különösen olyan helyeken, ahol egyáltalában nincs fa, kellene erdősíteni.

A határ Mehádia felé védetlen. Török területről kellene telepések. A katonai szervezet maga végzi a telepítést. A manufacturák és a Handwerck felélesztését szükségesnek látja. Különösen a selyemgyártást. Okai:

1. Weilen die Inwohner in dem Bannat wie die teutschen Erblande ausgiebig und von allem steuern.
2. Weilen diese Lande ihre Fabricata ohne Abbruch deren teutschen Erblanden theils in Unterungarn, Siebenbürgen und in das Turcicum, theils durch das neueröffnete Commercium in das Littorale verbringen können.

3. Mert az említett helyek szükségletét a Bánát nem is tudja teljesen fedezni.

4. Éghajlata a selyemtermelésre különösen alkalmas.

5. Temesvárt helyzete alkalmassá teszi közvetítő kereskedésre. Kereskedés azonban ipar nélkül nincs.

Kawitz: Das Vorurtheil wegen der Praediorum ist in ganz Hungarn eingerissen, und zwar einigen Particuliers vortheilhaft, aber dem Land und dem Souverainen höchstschädlich.

Az uralkodó döntése elvetette azt a gondolatot, hogy a Bánátba invalidusokat telepítsenek. Az államtanácsosok votumaiban felvetett gondolatokról javaslatot kért az illetékes udvari hatóságoktól.

SR 319/1764. A kereskedelmi tanács 1767. február 12-én kelt előterjesztésében a magyarországi gyárpolitika kérdéseivel foglalkozott.

Stupan: Magyarországon olcsóbb a nyersanyag, az élet, a vallásgyakorlat szabad. A magyar gyárak keletkezését nem lehet megakadályozni. Nem lehet az örökös tartományok gyárainak a versenyképességét biztosítani. A kereskedelmi tanács javaslatai nem fognak segíteni, de azért elfogadhatóak.

Borié: Ich erkenne die Wichtigkeit und zugleich die grosse Haicklichkeit der gegenwärtigen Sache. Bey allem deme will die Fassung einer Entschliessung nöthig seyn.

Die ungarischen Lande in dem weitläufigen Verstand genohmen begreifen unter sich: den Temeswarer Bannat, das Grossfürstenthumb Siebenbürgen, die Militargranitzen, die Königreiche Ungarn, Slavonien und Croatiaen.

A Bánátot minden tekintetben egyforma elbánásban lehet és kell részesíteni az örökös tartományokkal.

Erdély súlyosabban adózik, mint az örökös tartományok. Az udvar keze a fogyasztási illetékek tekintetében szabad. Csak a jobbágy helyzete az iránytadó.

hanem gazdasági, társadalmi, nemzetiségi és kulturális tekintetben is. A jobb közigazgatás és bíraskodás, méltányosabb adóztatás, a jobbágyság részbeni megszüntetése iparos és kereskedőosztály kialakulása, idegen nemzetiségű tömegek elhelyezkedése, a kulturális szükségletek gondos kielégítése, mindez mély szakadékot vágott az elszakított részek lakosságának gondolkodásában is, a különállás érzését és tudatát kifejlesztette és egyre erősítette.

A külön magyar államiság szempontjából ez a politika beláthatatlan veszélyek csíráit hordozta magában. De az államtanács a független magyar állammal nem törődhetett, hiszen abban a monarchia egységének, sőt létének rémét látta. Szilárd meggyőződése volt, hogy minél több részre töredezik az ország, az egyes részek annál könnyebben olvadnak a nagy egészbe, a monarchiába. Arra nem is gondolt, hogy másfél-száz év múlva ezek a részek nem csak Magyarország, hanem a monarchia testéből is sokkal könnyebben fognak kihullani; hogy amikor Magyarországot gyengíti, tulajdonképpen nagy álmának, a hatalmas monarchiának ássa sírját. A monarchia legnagyobb veszedelmét Kaunitz és társai nem a magyarországi nemzetiségekben, hanem a magyar különállásban látták. Szemüket a magyar függetlenségi törekvések réme fátyolozta homályosra, ettől a fátyoltól nem látták a reinkorporáció elhalasztásának súlyos következményeit.

Az államtanács egyébként az ország integritásának nem csak megsértésén munkálkodott, hanem annak helyreállítására, sőt területi gyarapítására is gondolt.

Régi sérelme volt az országnak, hogy a Zsigmond király által Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok visszaváltására még nem került sor. A magyar kancellária 1764. szeptember 12-én kelt előterjesztésében ezzel a kérdéssel foglalkozott. Borié azt javasolta, hogy a magyar kancellária adja meg a szükséges útbaigazítást az állami kancelláriának a kiváltásra. Az új lengyel király, írta, hajlik a barátságra. Ez a legjobb s talán az egyetlen alkalom a városok visszaszerzésére.⁴²

Három évvel később, 1767. október 7-én kelt előterjesztésében az udvari kamara foglalkozott ugyanazzal a kérdéssel. Borié érdekesen okoskodott. A városok fölötti királyi jogokat, írta, nem zálogosították el. Ezeket gyakorolni kell, ez legyen az első lépés a visszaváltás felé. Starhemberg nem látta kétségtelennek, hogy a felségjogok megilletik őfelségét. A vélemények eltérése miatt az ügy újra az államtanács elé került. Borié és Starhemberg kitartott nézete mellett. Stupan azt írta, hogy egyelőre nem kell változtatni a helyzeten. Kaunitz is ezt tartotta helyesnek, így is történt.⁴³

Öt év múlva, Lengyelország első felosztásakor, visszakerültek a szepesi városok.

A horvát határőrvidék kiterjesztésével kapcsolatban Borié felvetette, hogy idővel meg lehet szerezni Horvátország török uralom alatt lévő részét, továbbá Boszniát.⁴⁴

Kollár Ádám Ferenc, a szlovák származású bécsi könyvtáros, aki a magyar királyok jogainak történeti kutatásával foglalkozott, 1765. április 2-án elaborátumot

42 SR 2451/1764.

43 SR 2357/1767.

44 SR 1575/1766. A titkos udvari és állami kancellária 1766. június 21-én kelt előterjesztésében előadta, hogy Hamburgból ajánlat érkezett 10 000 németnek Magyarországra telepítése ügyében.

Stupan: Össze kell irni a települmi akarokat. Valószínűleg luxemburgiak, akiket orosz emissariusok csábítottak, de megtudták, hogy az orosz telepes sorsa rosszabb, mint a magyaré. A kamara javasolja, hova lehetnének telepíthetők, az írtra mi legyen a válasz. A Károly úton szükség van emberekre. A kereskedelmi tanács is tegyen javaslatot. *Borié*: Mindent meg kell tenni, a költséget nem szabad kimélni. A lakosság számától függ az állam hatalma és vagyonja. Jelen esetben az orosz kivándorlás megszüntetéséről és a kivándorlók Magyarországra irányításáról van szó. Wann man die Sache will, so muss man auch die Mittele wollen. A jelen esetben az eszközök a következők: 1. Gondoskodni kell a telepesek ellátásáról és útiköltségről. 2. Meg kell teremteni elhelyezésük feltételeit. 3. Meg kell tenni az intézkedéseket elhelyezésükre. Férfiaknak, asszonyoknak napi 6, gyerekeknek 3 krajcárt kell adni. Napi 3 mérföldet tegyenek meg. Vezetőbiztosat kell melléjük rendelni, különösen Brandenburgban és Szászországban lebeszélk őket. A Bánátaban és a kamarai birtokokon kedvező feltételek várják a telepeseket. Ezeket a feltételeket ki kell nyomtatni és minden családdal közölni. A bancodeputatio és a kamara 1000-1000 család letelepítésére tegyen intézkedéseket.

A Károly útra nem lehet németeket telepíteni, az a vidék terméketlen. A nyomorúsághoz szokott krajnaiakat lehet ide telepíteni, ahelyett, hogy Velencébe mennek.

A horvát birtokokat meg kell vásárolni és a határőrséghez csatolni. Ezen a területen nem lehet német telepesekkel célt érni, csak határőrökkel. Idővel meg lehet szerezni török Horvátországot és Boszniát.

terjesztett elő a magyar korona jogáról Cherso és Veglia dalmát szigetekre. Borié szerint Vegliára van a legtöbb remény, az olaj és a halászat miatt ez igen fontos sziget. Át kell valakivel nézetni a bécsi levéltári őrizetben lévő Zrínyi—Nádasdy iratokat. A magyar kancelláriát nem kell értesíteni, mivel visszaszerzés esetén a szigetet nem kell Magyarországhoz csatolni, más módon hasznosabban lehet értékesíteni.⁴⁵

Borié nem valami új eljárást javasolt. Erdélyt is a magyar korona jogán szerezték meg a Habsburgok, s ugyanúgy nem csatolták Magyarországhoz, mint ahogy Borié akart eljárni Veglia szigetével.

A vissza nem csatolt országrészek helyzetét a területi mellett kormányzati különállás is jellemezte. Erdélynek, a Bánátnak, a határőrvidékeknek a kormányzata független volt az anyaország kormányzatától. A területi különállás mindig együtt járt a kormányzattal, megfordítva azonban nem mindig ez volt az eset. Érdekes példája ennek az illir nemzet helyzete.

Statisztikai adatok a katonai határőr ezredekről 1794

Egy Tabellae summariae catastrales statisticae Regni Hungariae pro annis 1775—1794 című, különböző összefoglaló statisztikai táblázatokat tartalmazó gyűjteményben találtam a katonai határőr ezredekre vonatkozó adatokat is, amelyeket az alábbiakban ismertetek.

A statisztikai táblázat legfontosabb adatai a határőrvidékek és az ezredek száma és azoknak egymáshoz való aránya. A számokban férfiak és nők együttesen szerepelnek. Valamennyi határőr római katolikusként említetik, ami a latin és görög szertartású római katolikusokat nyilván közösen tünteti fel.

A sajkásokat (csajkásokat) is feltüntettem, de külön kategóriának, mint kerületet vagy légiót.

Következzék az ezredek és a határvidékek határőreinek száma egymáshoz és az egész határőrség számához viszonyítva.

⁴⁵ SR 842/1765. Kollár Ádám Ferenc 1765. április 2-án elaborátumot terjesztett elő a magyar korona jogáról Cherso és Veglia szigetekre.

Borié: Vegliára van a legtöbb remény. Az olaj és a halászat miatt az igen fontos sziget. Cothmann nézesse át valakivel a Zrínyi—Nádasdy iratokat. A magyar kancelláriát nem kell értesíteni, mivel visszaszerzés esetén a szigetet nem kell Magyarországhoz csatolni, hanem más módon hasznosabban lehet értékesíteni.

Varasdi határőrvidék	78 337		25,50%
Szentgyörgyi ezred	35 819	45,72%	
Körösi ezred	42 518	54,28%	
Bánáti határőrvidék	36 306		11,82%
Első báni ezred	17 965	49,48%	
Második báni ezred	18 341	50,52%	
Károlyvárosi határőrvidék	79 423		25,86%
Szluini ezred	17 892	22,53%	
Ogulini ezred	22 594	28,44%	
Otocsáci ezred	23 596	29,71%	
Likai ezred	15 341	19,32%	
Szlavóniai határőrvidék	101 706		33,11%
Gradiskai ezred	33 399	32,84%	
Brodi ezred	52 845	51,96%	
Péterváradai ezred	15 462	15,20%	
Bánsági határőrvidék	10 361		2,37%
Német bánsági ezred	7 572	73,08%	
Román-illir ezred	2 789	26,92%	
Sajkás (csajkás) kerület	1 018		0,34%

Összesen 307 151 család

Sajnálatos, hogy az erdélyi (román és székely) határőrségre vonatkozó adatok nem szerepelnek a statisztikai táblázaton. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy Erdélyben a határőrök nem elkülönülten, hanem a polgári lakossággal elvegyülve laktak. Így nehéz lett volna összeírni őket, statisztikai adatokat gyűjteni és rendszerezni róluk. Tudjuk, hogy a székely, de a román határőrség is erősen fluktuált.

Nem meglepő, hogy a Horvátországban legrégebben alakult és szervezett határőrvidékek és ezredek száma volt a legnagyobb. A 3 vidéken élő 8 ezred a statisztikában szereplő határőrség 63,17%-át jelentette. A 3 vidék közül Varasd és Károlyváros létszáma hajszálra azonos, az összlétszám 51%-át meghaladta. Varasd ezt 2, Károlyváros ellenben 4 ezreddel érte el. A 2 báni ezred messze elmaradt a 2 varasdi mögött.

Szlavóniának csak 1 vidéke volt, 3 ezreddel, de 33,11%-ával valamennyi horvátot túlhaladta. Az ezredek közül a brodi volt a legnagyobb, a péterváradai a legkisebb.

A vidékek közül a bánsági egyetlen volt a legkisebb, az összlétszámnak csak 3,37%-át jelentette. A német ezred jóval nagyobb volt, mint a román-illir.

A határőrök létszámán kívül egyéb adatokról is tájékoztat a felhasznált statisztikai táblázat. Megtudjuk belőle, hogy a határőrvidékeken 1 királyi város, 22 mezőváros és 1197 falu volt. Praediumok nem voltak. Volt azután 159 római katolikus parochus, 38 helybeli káplán, 111 cooperatus, 6 férfi konvent, továbbá 17 harmincad-, 7 só- és 22 postahivatal, végül pedig 1 termálfürdő és 1 promontorium, erdővel.

Дьёзе Эмбэр

ВЕНГЕРСКОЕ ВОЕННОЕ ПОГРАНИЧЬЕ
И АВСТРИЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТ
1761—1768 ГГ.

Резюме

Академик Дьёзе Эмбэр в настоящей статье публикует результаты своих исследований, проводившихся еще до второй мировой войны. Он излагает позиции министра и советника, высказанные в Австрийском государственном совете, созданном в 1761 году, в связи с организацией хорватско-славонской, банатской и трансильванской пограничной стражи, главным образом на основании бланков голосования.

Так как этот документальный материал погиб во второй мировой войне, статья сама по себе представляет ценность как достоверный первоисточник.

Трактуя целостность страны, ученый излагает весьма важное с точки зрения пограничной охраны обстоятельство, охватывающее обширный круг вопросов, что после повторного отвоевания Венгрией территорий, захваченных турками, обосновавшиеся здесь Габсбурги не восстановили территориального единства Венгрии. Весьма пространный раздел «Пограничные марки страны» содержит мнения австрийских министров и советников, высказанные в связи с организацией отдельных пограничных застав.

В главе «Статистические данные за 1794 год о полках пограничных войск» сообщается численность полков трех пограничных округов. Статья заканчивается документальной частью под заглавием «Примечания и комментарии».

В некоторых местах работы автор переступает за рамки своей непосредственной темы и рассматривает ряд таких вопросов, имеющих более общее значение, как роль венгерских условий в Венгрии XVIII века.

Публикуемые в статье позиции министров и советников государственного совета единозначно подтверждают, что в организации марки наряду с военными аспектами воплощались экономические и политические великодержавные концепции династии. Интересы государственности Венгрии, исходя из предвзятого недоверия, зачастую открытых антивенгерских соображений, были подчинены австрийским интересам.

Győző Ember

DAS UNGARISCHE MILITÄRGRENZGEBIET UND DER ÖSTERREICHISCHE
STAATSRAT 1761—1768

Resümee

Der Akademiker Győző Ember publiziert in seiner Studie Ergebnisse solcher Forschungen, die er noch vor dem zweiten Weltkrieg unternahm. Er gibt aufgrund von Votivbögen Meinungen von Ministern und Räten bekannt, die im 1761 gegründeten österreichischen Staatsrat verlautbart wurden und sich auf das Grenzgebiet, d.h. auf den kroatischen, slawonischen, banatischen und siebenbürgischen Grenzschutz bezogen. Da dieses Schriftenmaterial im zweiten Weltkrieg vernichtet wurde, hat die Mitteilung an und für sich schon eine wertvolle quellenrettende Funktion. Unter dem Titel: die Integrität des Landes, skizziert der Verfasser vom Standpunkt des Grenzschutzes aus betrachtet den übrigens sehr wichtigen und viel Fragen aufwerfenden Zustand, dass nach der Zurückeroberung der türkischen Gebiete die sich etablierende Habsburg-Regierung die lokale Integrität Ungarns nicht zurückstellte. Das sehr ausführliche Kapitel über die Grenzgebiete des Landes enthält verlautbarte österreichische ministeriale und rätliche Meinungen über die Organisierung der einzelnen Grenzschutzeinheiten. Im Kapitel: statistische Angaben über die militärischen Grenzschutzregimenter 1794, werden Bestandangaben der drei Grenzschutzbezirke bekanntgemacht. Eine Dokumentation als Anmerkungen und Kommentare ergänzt die Studie.

Der Verfasser überschreitet stellenweise die Grenzen seines engeren Themas und beschäftigt sich mit mehreren allgemeingültigen Fragenkomplexen, wie z.B. mit der Rolle der ungarischen Stände im Ungarn des 18. Jahrhunderts.

Die hier veröffentlichten Meinungen der Minister und Räte des Staatsrates beweisen eindeutig, dass in der Organisation des Grenzschutzgebietes neben militärischen Gesichtspunkten auch wirtschaftlich und politisch bedingte Grossmacht-Vorstellungen der Dynastie zur Geltung kamen, und dass die Interessen der ungarischen Staatlichkeit nicht einmal durch offene ungarnfeindliche Bedenkungen bzw. voreingenommenes Misstrauen den österreichischen Interessen untergeordnet wurden.